

Carl Gebhardt: Het spinozisme als wereldvisie

www.spinozakringsoest.nl

In de serie: in de voetsporen van Spinoza

Interview met Henk Groen, over Carl Gebhardt, die zich beijverde om het Spinozisme als internationale levensfilosofie uit te dragen

Henk Groen houdt zich sinds enkele jaren enthousiast bezig met [Carl Gebhardt](#) (1881-1934) die na de verschrikkingen van WO I in de Spinozistische filosofie een reddende universele wereldbeschouwing zag. Carl Gebhardt heeft, door zijn geschriften en onderzoek veel betekend voor behoud van het gedachtegoed van Spinoza in Duitsland en in Nederland. Gebhardt was ontdekker en initiatiefnemer tot de aankoop van Domus Spinozana (1), het Spinozahuis, Paviljoensgracht 72-74 in Den Haag. Hij was ook mede-oprichter van de internationale '[Societas Spinozana](#)'.

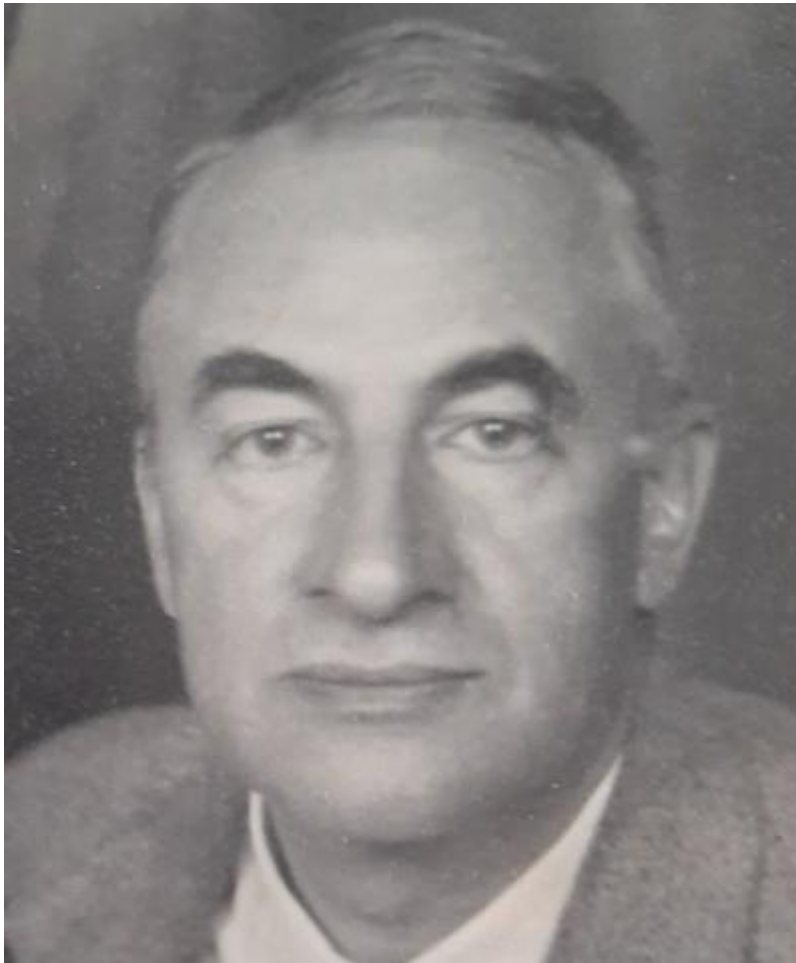

Domus Spinozana Den Haag

Foto: Jan Mendrik

Wie was Carl Gebhardt?

Carl Gebhardt studeerde rechten, kunstgeschiedenis en filosofie. In 1905 promoveerde hij aan de universiteit van Heidelberg op een studie over Spinoza: *Abhandlung über die Verbesserung des Verstandes*. Hij hield zich bezig met onderwijshervormingen en was naast bewerker van Spinoza ook hoofd van de archieven van de Schopenhauer Vereniging in Frankfurt am Main. Hij produceerde erg veel publicaties waaronder Spinozavertalingen in het Duits en cultuurkritische beschouwingen over (2) *Spinoza zoals Spinoza en Platonisme* (1921), *Rembrandt en Spinoza* (1927), *Goethe's Spinozisme* (1927), *Spinoza's Religie* (1932), *Von den festen und ewigen Dingen* (1925) en over de vraag *Was ist Spinozismus?* (1925).

Carl Gebhardt, ca 1930

Foto: uit privé-eigendom van de familie

Wat spreekt je in het bijzonder aan in Gebhardt?

Gebhardt was geïnspireerd door Spinoza en zag in zijn filosofie een houvast voor een betere wereld. Maar wat ik daarbij geleerd heb, is dat het 'reader digest' maken van het oeuvre van Spinoza onbegonnen werk is. Wat wel kan, is een vonk aansteken dat een klein vuurtje wordt, waarmee de lezer zelf de steile moeilijke weg op gaat van het zelfstandig lezen van zijn hoofdwerk de *Ethica*. Gebhardts *Was ist*

Spinozismus? is een inspirerend stuk, dat Henk vertaald heeft (zie de [vertaling](#) van Henk). Waarom ik nu zoveel moeite doe om dat lastige, gecompliceerde, bijzin aan bijzin rijgende Duitst vertalen in - naar ik hoop - begrijpelijk Nederlands? Omdat het een inkijsje biedt in een religieuze beschouwingwijze van de filosofie van Spinoza. Clare Carlisle's *Spinoza's religion* (2022) (4) vertoont mijns inziens opvallende gelijkenissen met het Spinozisme van Carl Gebhardt. Namelijk in wezen is de filosofie van Spinoza een religieuze filosofie oftewel een filosofische religie.

Spinoza Opera, uitgegeven door Carl Gebhardt in opdracht van de Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Heidelberg, Carl Winters, 1925

Fotos: [Stan Verdult](#)

Hoe zag Gebhardt de invulling van het begrip "Spinozisme"?

Gebhardt zag Spinozisme als een internationale, universele filosofie en niet als ideologie van een natie.

De hoofdzaak of kern van Gebhardts laatste werk heb ik als volgt omschreven: Korte verhandeling over Gebhard's *Von den festen und ewigen Dingen*.

Het vernieuwende van dit boek in de vorm van een mooi uitgegeven brevier, is dat Gebhardt voor de Duitse lezers een toegankelijk boek heeft geschreven uitgaande van het totale oeuvre dat Spinoza heeft achtergelaten. Vertalingen van hoofdwerken in de Duitse taal had Gebhardt al afgerond. Het boek verscheen in 1928.

Vier jaar later in 1932 was er in Den Haag een plechtige Spinoza-herdenking vanwege dat Spinoza 300 jaar geleden geboren was. Het was de periode dat de *Societas Spinozana* werd opgericht en *Domus Spinozana* in Den Haag werd herkend en aangekocht. Het sterfhuis van Spinoza aan de paviljoensgracht, zou een internationaal studiecentrum zijn. In die tijd werd ook het tijdschrift *Chronicon Spinozana* opgericht.

Het boek begint met een inleiding met als titel "Was ist Spinozismus". Vervolgens het hoofdwerk en het eindigt met een nawoord met een evaluatie van de gebruikte

methodiek. Deze inleiding heb ik in het Nederlands vertaald. Een poging om ook het hoofdwerk in het Nederlands te laten vertalen heb ik opgegeven en in plaats daarvan heb ik deze kern- of hoofdgedachte geschreven.

De titelpagina van **Spinoza**, *Von den festen und ewigen Dingen*.

Foto: Jan Mendrik

De titel van het brevier heeft Gebhardt ontleend aan de verhandeling over de verbetering van het verstand. In paragraaf 100 staat: "Men merke echter op dat ik hier onder een reeks van oorzaken en reële zijnden niet de reeks van veranderlijke individuele dingen versta, maar alleen de reeks van vaste en eeuwige dingen" (vertaling W. Klever).

Gebhardt is geboren in Frankfurt am Main maar niet Rooms-Katholiek, hoewel hij zijn magnus opus in de vorm van een brevier heeft uitgegeven. Zijn vrouw was Joods en Gebhardt overleed in 1934 wat hem bespaarde voor de totalitaire verleiding te vallen zoals zijn mede-oprichter Henricus Carp.

Gebhardt wordt op de [Duitse Wikipedia](#) als filoloog en filosoof wordt beschreven maar naast zijn filologische verdiensten had Gebhardt mijns inziens ook wel iets van een pedagoog. Hij was voornamelijk actief in "Volksbildung". Hij is begonnen met een proefschrift over het tractaat ter verbetering van het verstand. Een start die hij met meer Spinozascholars deelt.

Zijn benadering om in de landstaal te schrijven uitgaande van het totale oeuvre van Spinoza is mijns inziens even radicaal als vernieuwend. Dat betreft heeft hij Spinoza zelf als voorbeeld gekozen en is kennisname van zijn magnus opus voor de Nederlandse en Vlaamse Spinozavrienden van belang (4).

Had hij geestgenoten en medestanders in zijn tijd?

Samen met [Carp](#) en [Adolph Oko](#) richtte hij Domus Spinozana op (Stan Verdult spoorde een [foto](#) op van de inauguratie). In 1932 organiseerde de Societas Spinozana een [congres](#) in Den Haag waar Bierens De Haan, Leo Polak, Carp, Von Schmid en Van der Vaart Smit lezingen gaven over respectievelijk Spinoza als metafysicus (Bierens de Haan), Spinoza als ethicus (Polak), Spinoza als mysticus (Carp) vanuit de langste lezing, Spinoza als staats- en rechtsfilosoof (Von Schmid), Spinoza en de gereformeerde theologie (Van der Vaart Smit).

Wat heeft Gebhardt voor ons nagelaten?

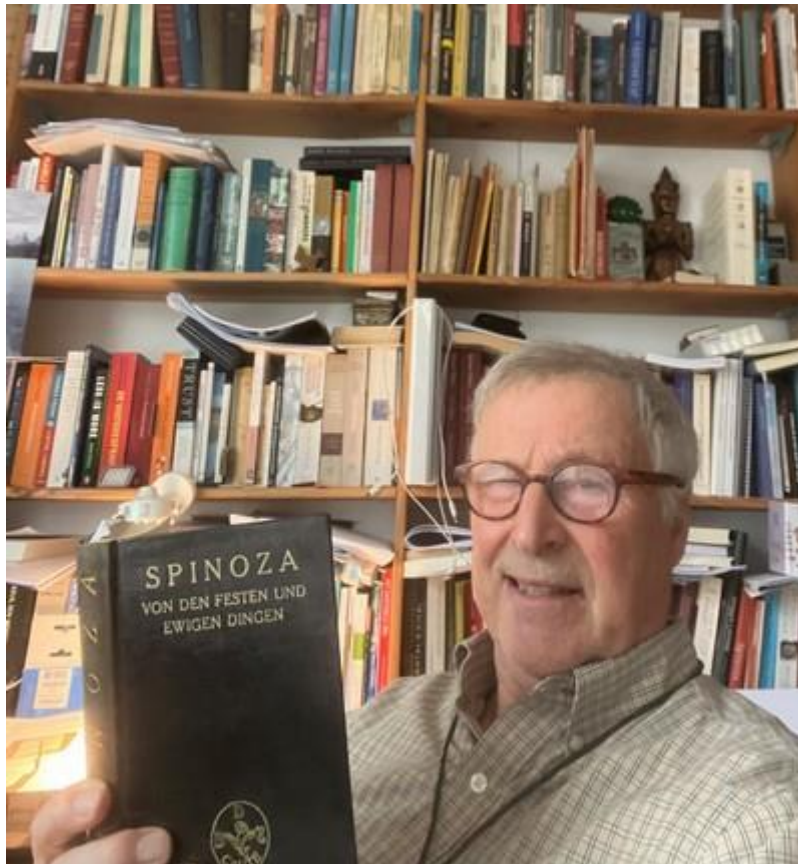
Zijn naslagwerk is pas onlangs geëvenaard of verbeterd door Moreau en Steenbakkers. Mij valt op dat het doorwrocht academisch onderzoek is. Mijns inziens niet bedoeld om een groter publiek dan academici te inspireren voor de levensfilosofie van Spinoza. Jan Knol is daar beter in geslaagd. Dat wordt mooi weergegeven in [De naakte perenboom](#) 2013 van Rudie Rothier.

Momenteel werkt de Wereld Bibliotheek aan publicaties van Paul Juffermans. Ik verwacht dat deze publicaties een groot publiek tot zelfstandige bestudering van de Ethica zal aanzetten.

Zie voor de nalatenschap van Gebhardt ook Stan Verdults blog hierover.

Heeft hij anderen geïnspireerd?

Dat was wel zijn bedoeling, hij was naast filoloog ook pedagoog. Gebhardt is in de vergetelheid geraakt. Dat blijkt wel uit het feit dat voor de huidige voorzitter van de Duitse Spinozavereniging, prof Lenz, het laatste werk van Gebhardt, desgevraagd, onbekend is.

Henk Groen met Gebhardt boek
Spinoza *Von den Festen und ewigen Dingen*
Foto: Henk Groen

Waarom zouden we Gebhardt nu nog kunnen lezen en wat heeft hij ons (nu nog) te zeggen?

Vanwege het internationale en universele karakter van zijn interpretatie van de levensfilosofie van Spinoza. Gebhardt schreef in de Duitse taal en dat was zeker na 1945 en heden ten dage geen populaire taal in Nederland.

Wat beveel je ons aan om van hem te lezen?

Een poging te wagen om zijn inleiding [Was ist Spinozismus?](#) te lezen.

Dankjewel Henk

- (1) De Stichting Societas Spinozana kocht in 1927 het sterfhuis van Spinoza aan de Paviljoensgracht in Den Haag. In 1971 kwam het huis in bezit van de [Vereniging Het Spinozahuis](#). Zie ook de Henri Krop - *Spinoza een paradoxale icoon van Nederland*, Prometheus, 2013, hoofdstuk 2.2
- (2) Zie voor een bibliografie en biografie de Duitse [Wiki](#) over Gebhardt, de [blog](#) van Stan Verdult, het [Frankfurter Personenlexikon](#) en de [Deutsche Nationale Bibliothek](#).
- (3) Zie over het boek van Clare Carlisle ook [deze blog](#) van 12 januari 2022
- (4) Henk vermeldt hier de volgende geraadpleegde literatuur:
Carl Gebhardt, *Von den festen und ewigen Dingen*, Heidelberg, Carl Winter, 1925

W.N.A. (Wim) Klever, **Spinoza** *Verhandeling over de verbetering van het verstand, tekst en uitleg*, Ambo /Baarn 1986
Meinsma, *Spinoza en zijn kring*, Heij Publishers / Utrecht 1980

Als smaakmakers volgen hier enkele citaten uit Was ist Spinozismus?

Religie

Religie is geen eenvoudig, maar veel eerder een samengesteld verschijnsel en heeft een viervoudige wortel in de vorm van een mythe, een logos, een ethos en een eros. In de mythe verbeeldt de religie symbolisch de eindigheid tot de oneindigheid. In de logos geeft de religie betekenis aan de meervoudigheid van de wereldgeschiedenis als een zinvolle samenhang. In het ethos geeft de religie een ordening van de samenleving tot bindende wetten. In de eros beleeft de religie de creatieve eenheid van al het zijn. Zo omvat het Spinozisme als religie in zich mythe, logos, ethos en eros.

Het Spinozisme overstijgt het materialisme

Het Spinozisme zet tegenover de religie van de geest het geloven van een nieuwe eenheid van geest en lichaam, van natuur en ethiek. Daarmee wil het Spinozisme ook de religie van het materialisme overstijgen, die in het marxisme zijn werkzame uitdrukking heeft gevonden. Niet de materie bepaalt hoe de mens in de wereld staat, maar eerder werkt de vormkracht evengoed in het geestelijke als in het materiële leven; want uitgebreidheid en denken zijn voor het Spinozisme twee te onderscheiden, maar in hun onderscheidbaarheid identieke zijden van een en dezelfde werkelijkheid.

Interview door Jan Mendrik, afgerond 24 februari 2024
<https://www.spinozakringsoest.nl/blog/index.php?gebhardt>